

Tóth Károly

Egy élet Nagybánya bűvöletében

Thorma János levelezéséről

Vannak könyvek, amelyek olvasását a recenzens önkéntelenül nem az első lapokon, hanem rögtön a névmutatónál kezdi. Miért? Talán azért, mert kutatóként az ember ellenállhatatlan vágyat érez arra, hogy rögtön megtudja, milyen tartalmakra, felbukkanó személyekre, helynevekre lehet a kötet egészében számítani. Én magam is így, ezzel a lelkesedéssel vettem kezembe a Sümegi György és Szakál Aurél által szerkesztett, a kiskunhalasi múzeum és a Halasi Múzeum Alapítvány által közösen kiadott Thorma János-levelezéskötetet, amely a megelőző év kiállításaihoz és katalógusához kapcsolódva dolgozza fel az alföldi város nagy szülőföldjének életét.

A hosszú évek munkáját dicsérő, példaértékű kiadvány nemcsak megjelenésében, de szerkesztettségében, adatgazdagságában is kiváló tudományos teljesítmény. Nem túlzás azt állítani, hogy a közeljövőben megkerülhetetlen forrásgyűjtemény lesz a nagybányai művésztelep történetével foglalkozóknak. Az 1896-ban létrehozott művésztelep egyik alapítója, későbbi vezetője megérdemelte, hogy külön kötetben legyenek összegyűjtve és feldolgozva levelei és írásai. A benne foglalt tartalmak mélységében mutatják be az életmű minden fontos korszakát, és nemcsak egykorú levelek, kordokumentumok bukkannak fel, hanem az elsődleges kortársi recepciónak számító visszaemlékezések is.

Sümegi György könyve nem előzmények nélküli, hiszen kapcsolódik a nagybányai művésztelep történetét feldolgozó és bemutató kiadványok sorához. Elsőként a nagybányai művészek levelezéséből történt válogatásra kell utalnunk, amely 1997-ben jelent meg a MissionArt Galéria kiadásában.¹ Ebben több Thorma által írott és neki címzett levél lett elsőként publikálva. E kötet természetesen a legnagyobb igyekezet ellenére sem tudta a Thormára vonatkozó adatokat olyan mélységben bemutatni és feltárni, mint jelen kötetünk. Hasonlóan nagy vállalkozás volt a Magyar Nemzeti Galéria 2011-es Ferenczy Károly-kiállítása, amelynek egyik eredménye, hogy az újrairt oeuvre-katalógus mellett megjelent a fennmaradt levelezés teljessége is.² Ugyan tudjuk, hogy az idők során milyen nagy hiátusok keletkeztek a Ferenczy család és egyes hozzátartozók szándékának és tevékenységének megfelelően a levélananyagban, ez a Thorma Jánossal való intenzív levélváltást valószínűleg nem érintette.

Mindezekon túl meg kell említenünk azt is, hogy Sümegi György kutatói pályája során nem Thorma János az első művész, akinek levelezését feldolgozta és kiadta. A XX. század egyik legnagyobb magyar grafikusának, Szalay Lajosnak is ő tette közzé magyar és külföldi kapcsolatait bemutató, szépirodalmi igényű levelezését.³ Az egykorú feljegyzések, a korabeli sajtó és recepció felkutatására mindig nagy hangsúlyt helyező Sümegi épp a Kecskeméti Művésztelep 1919 előtti történetének forrásai feldolgozásakor hozott létre a Thorma-kötethez hasonlóan összetett művet.

1 *Válogatás a nagybányai művészek leveleiből 1893–1944.* Szerk.: András Edit és Bernáth Mária. Miskolc, MissionArt Galéria, 1997.

2 *„Ölel Carolus.” Ferenczy Károly levelezése.* Szerk.: Boros Judit és Kissné Budai Rita. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2011.

3 *„Egyetlen dimenzióknak a jelen.” Szalay Lajos festő- és rajzolóművész levelezéséből.* Szalay Lajos leveleiből összeállította, jegyzetekkel ellátta, a bevezetőt írta: Sümegi György. Budapest, Miskolci Galéria – L’Harmattan, 2009.

A *Kecskeméti Művésztelep dokumentumai (1909–1919)*⁴ címet viselő *opus* ugyanis a hivatalos dokumentumok és a korabeli kecskeméti és fővárosi újságcikkek mellett az egykori résztvevők emlékezéseit is felvonultatja. Ott az elsődleges rendezővel a kronológia volt, amely a Thorma-levelezésben is fontos, ám itt az egyes forráscsoportok egymástól elkülönítve jelennek meg. Ez valószínűleg tudatos döntés volt, mert így nem kellett megtörni az életutat végigkísérő levelek ívét, és közéintegrálni a visszaemlékező kortársakat.

A kötet felépítése ezt a logikus gondolatmenetet követi. Legelőre – mintegy előszóként – a Münchenben élő oldalági leszármazott, Thorma Gábor családtörténeti jellegű írása került, ami különleges és értékes gesztus. A távoli családi kapcsolat és a személyes ismeretség hiánya ellenére is élményszerű a leírás, főleg a művész özvegyével kialakított, határokat átívelő kapcsolatról. Ezt a személyes hangvételt követi a szerkesztő bevezetője, amely a források kiadásának szempontjaihoz írott útmutató. Mint minden eddigi hasonló munkájában, Sümei itt sem a „betűhív” átírást választotta, ezzel kiküszöbölte a szövegek megértésének és olvasásának nehézségét. A kiolvasott formát csak abban az esetben tartotta meg, ha annak a korabeli szóhasználatban vagy művészettörténeti szempontból is jelentőséget tulajdonított. (Lásd például *compositio* vagy *atelier* szavak.) Mindezt nagyon helyesen és következetesen tette, mert a szöveg felhasználhatóságát és értelmezését segítette elő, ám bizonyos kulcskifejezések esetében annak filológiai jelentésrétegeit és művészettörténeti helyzetét sem takarta el. A módszer helyességéhez nem fér kétség, ám biztos, hogy vannak olyan művészek, akiknél az egyéni szóalkotások újdonságértéke és játékosága megnehezíti az ilyen irányú munkát. Ha jól érzékeljük, Thorma írott megnyilatkozásai nem tartoznak ezek közé.

A szerkesztői bevezetőt a kötet gerincét alkotó levelek követik. Az egytől háromszázkilencvenhétig számozott levelek mind datáltak. Ezt követi tíz oldalon tizennégy darab keltezetlen levél. Utóbbiakat végigolvasva látjuk, hogy nehezen elhelyezhető, ám értékes darabokról van szó, amelyet nem lett volna szerencsés kihagyni, ugyanakkor dátum nélkül „bedarálni” sem őket a szigorúan vett kronológiai sorrendbe. Az egyes számú levél 1892 februárjában Nagybányán kelt, és „természetesen” Réti Istvánnak íródott. Az utolsó a datáltak között pedig több mint negyven évvel később, 1937. május 20-án került papírra, és ugyancsak Rétinak szólt. E két levél mind formájában, mind tartalmában szimbolikus keretbe foglalja az életutat, annak két egymástól távol eső pontját. Az első a nagybányai kolóniaalapítás előzményeinek és a müncheni tanulóévek Hollósy-kultuszának tenni akarással egybeforrott lelkesültségével született az ifjú festő tollából. Az utolsó a betegeskedő, idős mester hálás nyugtázása afelől, hogy *Március 15-e* című mesterművére megkapta a szállítási engedélyt, Nagybányáról Magyarországra. E két híradás átvitt értelemben tiszteletadás a legjobb barátnak, Réti Istvánnak is, aki írásaiban, budapesti működésével talán a legtöbbet tette Thorma életművének elismertetéséért, és pozitívan elfogult profilt rajzolt fel róla a nagybányai művésztelepről szóló, mindmáig megkerülhetetlen könyvében.⁵

A levelek közlésének formátuma mindig az egyértelműsége és a legkönnyebb felhasználhatóságra törekszik. Az egyes tételek száma után rögtön a szerző és a címzett neve szerepel vastagabbal szedve, majd egy sorral alatta, jobbra kihúzva a megírás helyszíne és pontosított dátuma. A szöveghez fűzött tartalmi kiegészítések és pontosítások nem láb- vagy végjegyzet formájában jelennek meg, hanem rögtön a közölt szöveg után, kurzívval szedve. Ez és az újabb gondolati egységek, külön magyarázandó kifejezések elé rakott pontos elválasztás jól elkülönítik őket a levelek főszövegétől. Ezek alatt a sorok alatt, eggyel kisebb betűmérettel szedve, láthatjuk a levelek fellelési helyeit, amelyet minden közgyűjtemény esetében pontos leltári szám is jelöl a tudományos közlés korrektsége jegyében. Megkockázatom, hogy talán ez az egyetlen elem, amelyet a jobb láthatóság kedvéért lehetett volna nagyobb betűkkel is szedni. Ugyanakkor nagyon példamutató és becsületes szándék, hogy a korábban már egyszer közölt levelek mellett minden esetben fel van tüntetve, hogy melyik kötetben vagy folyóiratban történt meg első közlésük.

Ha csak kizárólag ezeket a „technikai” részeket tekintjük át, már akkor is nagyra kell értékelnünk az elvégzett munkát, hiszen a levelek átírásán és az összes datálás pontosításán túl a tudományos igé-

4 Sümei György: *A Kecskeméti Művésztelep dokumentumai (1909–1919)*. Budapest, L'Harmattan, 2009.

5 Réti István: *A nagybányai művésztelep*. Szerk.: Csorba Géza. Budapest, Kulturtrade Kiadó, 1994.

nyű kommentárok elhelyezésével is meg kellett birkóznia a szerkesztőnek. A szövegekben feltűnő személyek neve mellett minden esetben évszámok igazítják el az olvasót, sőt sok esetben külön megjegyzés tájékoztat a foglalkozásról, beosztásokról, az életutakról vagy a levél tartalmához kapcsolódó eseményekről. A levelek közötti részekben időnként képek is feltűnnek, amelyek az azt megelőzően közölt írásból származnak, és több esetben a szövegben közölt tartalmak megértését segítik elő. Ilyen esetben elegendőnek bizonyul a rajzok és a vázlatok közlése, nem a teljes oldal *facsimile* közlése. A szövegek között találunk olyan leveleket is, amelyek inkább fogalmazványoknak tekinthetők. Az 1927-es művésztelepi válság idején Réti Istvánnak és a kolozsvári *Ellenzék* folyóiratnak is papírra vetett Thorma egy írást, amelyről nem tudjuk, hogy végül elküldte-e.

A levelek után a *Thorma János naplójából* című háromoldalas aleggység következik, amely Thorma 1926 és 1928 közötti „válságos” éveiből származik. A szövegek az egyre inkább háttérbe szoruló alapító saját, önmaga számára papírra vetett emlékezései, amelyekből Rácz Albert 1979-ben a *Korunk* hasábjain már publikált részleteket. Az itt közölt szöveg rövidsége miatt kevesebbet ad hozzá a történetek megértéséhez és rekonstruálásához, ám jelenlétével is felhívja a figyelmet arra, hogy a nagybányai levéltár milyen további forrásokat, dokumentumokat, hivatalosan a városnak benyújtott iratokat őrizhet még a művésztelep történetéről. Ezt követi a kötetben a Réti István és Thorma János nevével közösen jegyzet, 1898 decemberében íródott, *A művészeti nevelésről* című „nagybányai manifesztum.”⁶ Ezt követi a források összegyűjtése szempontjából a második legfontosabb fejezet, *Kortársak, tanítványok Thorma Jánosról* címmel. Itt tizennyolc különböző barát, pályatárs vagy tanítvány szólal meg. A szövegek keletkezésük sorrendjében kerülnek közlésre. Ha a tartalomjegyzékben is feltüntetett évszámaikat vizsgáljuk, jól elkülöníthető korszakok rajzolódnak ki. Az emlékezések első hulláma közvetlenül a festő halála utáni időszakra datálható. Ide tartozik Réti István, Dóczyne Berde Amál, Teleki Ralph és az özvegy, Kiss Margit interjúja és emlékezése is. Az ezt követő, második nagyobb egységben tűnnek fel a visszaemlékezéseiket idős korukban megíró, de közel azonos évtizedben induló pályatársak, mint Csók István, Beck Ö. Fülöp vagy Lyka Károly, de ebben a tág évtizedben már jelennek meg írások a legidősebb, legelső tanítványi generáció tollából is. Ezt az időszakot váltja fel a visszaemlékezések harmadik hulláma, amikor már az utolsó, egykor személyes benyomásokkal rendelkező tanítványok vetették papírra emlékeiket. A sort Gráber Margit 1991-es és Mándy Laura 1992-es írása zárja.

Az ezt követő fejezet Sümei György szerkesztői, kutatói utószava, összegzése. Tanulmányában a Thorma-kutatás új és máig megválaszolatlan kérdéseire hívja fel a figyelmet. A feldolgozott anyag mély ismeretere alapuló kérdésfeltevései új irányokat jelenthetnek a nagybányai művésztelep kutatói számára is. E tanulmány legfontosabb művészettörténeti hozadéka, hogy Sümei határozottan kiáll a fent már említett *A művészeti nevelésről* című írás kapcsán Thorma szerzősége mellett. Külön szól Thorma „mesterműveiről”, az *Aradi vértanúkról*, a *Március 15-éről*, amelyek saját korának emblemikus alkotásai lettek. Nem felejtethjük el azonban, hogy a kettő közül az első 1896-os bemutatása, fogadtatása, reprodukciókon való feltűnése nagyobb mértékben járult hozzá Thorma ismertségéhez és a nagybányai korszakot végigkísérő hírneve megalapozásához. Mi sem árulkodik jobban a kép hatásának a „populáris kultúrába” való leszivárgásáról, mint az a két költemény – az egyik Pósa Lajos tollából –, amely a kép bemutatása utáni lelkesedést tükrözi. Sümei tanulmányában kiemeli Thorma szerepét a nagybányai festőkolónia összetartásában. Mint hangsúlyozza, Thorma volt az egyetlen „alapító”, aki 1920 után sem hagyta el a várost, és továbbvitte az iskola ügyeit. A levelezéskötet kiadása után világosabban láthatjuk, hogy Thorma milyen sokat tett azért, hogy Nagybánya mint iskola, mint a művészképzésben részt vevő intézmény ne szűnjön meg létezni. Thorma bizonyos esetekben komoly kompromisszumokra kényszerült, ám mégis meg tudta őrizni pályája során azt a morális tartást, amely feljogosította arra, hogy a Réti által megfogalmazott „nagybányai etikát” ne adja fel, és élete végéig képviselje.

Nagyon fontos, hogy a levelezéskötetben Sümei György több olyan adatot is korrigált, amely korábban tévesen lett azonosítva. Így kiemelkedő fontosságú – az 1958-ban egyszer már helyesen

---

6 A szöveg első közlése: Tímár Árpád: *A nagybányai művészek 1898-as művészetpedagógiai programja*. *Ars Hungarica*, 29. évf. 2001. 1. sz. 143–154.

közölt⁷ – Emil Isac 1925-ös magyar nyelvű levelének újraközlése, mivel a nagybányai levelezéskötetben Kelemen Emil fiatal festővel azonosították a bukaresti címzésű levél szerzőjét. A személyes ismeretség közvetlen hangütése miatt gondolhatták az 1997-es kötet szerkesztői, hogy a Nagybányán is megfordult magyar tanítvány volt az, aki a román fővárosban rendezett kiállításon való részvétellel biztatja az idős mestert.

„Te vezetted az iskolát és a kolóniát bölcsen, rengeteg fáradtsággal, kitűnően és ingyen, mindenki, a város és a művészek, magyarok és románok háliját és tiszteletét kiérdemelve” – írta Réti István 1935 szeptemberében Thorma Jánosnak⁸, abban az időszakban, amikor a Nagybányai Festők Társaságának helyzete minden addiginál nehezebbé vált. A város egyre több beleszólást kívánt a festőkolónia életébe, majd 1937-ben a vagyontárgyak teljes elvételével, „rekvirálásával” vetett véget a művésztelep egyre inkább csak szimbolikus önállóságának, függetlenségének. Ez az aktus átvitt értelemben Thorma pályájának végét is jelentette, hiszen a művészek szabad szerveződéseként létrejött művésztelep irányítása, adminisztrációja is közvetlenül az aktuális államhatalom és helyi közigazgatás alá került. Mindazok az elvek, amelyeket Réti sokszor idézett könyvében megfogalmazott a századforduló kultúrapártoló központi kormányzatának és helyi önkormányzatának nagy szabadságot nyújtó, távolságtartó támogatásáról, azok erre az időre szertefoszlottak. Hiszen az akkori „szubvenció” nem kisajátítással járt, hanem a közjavakból átengedett források egy bizonyos célra történő felhasználásáról, és különösen nem jelentette a művészek szerveződési kereteibe, művészeti produktumba való beleszólást. Az utókorból szemlélve úgy tűnik, hogy ez a szervezet is a 20. század autoriter politikai rendszereinek áldozata lett, amelyeket a tőlük független szervezetekkel szembeni nagyfokú bizalmatlanság vezetett. Ahogyan az aggódó „alapító atyák” levélváltásából kitűnik, ezzel az aktussal pecsételődött meg véglegesen a független nagybányai művésztelep sorsa, amely azt megelőző helyzetében és jelentőségében később már nem tudott működni.

A most megjelent Thorma-kötet másik nagy eredménye, hogy újonnan feltárt leveleket is közöl. Ezek közül kiemelkedik a Popp Auréllal folytatott levelezés, amely főként 1936-ban az erdélyi és bánáti művészek érdekvédelmi szervezetének, „szindikátusának” megalapításával foglalkozik. E levelek a szatmárnémeti állami levéltárból, Popp hagyatékából kerültek elő. A „nemzetiségre való tekintet nélkül” létrehozandó szervezet egyik fő célja „az elfajzott műkereskedelem” és „»művészi tárgyaikkal« zsidárúskodókkal” szembeni közös fellépés volt.

Sümei György több már korábban közölt, fontos kordokumentumot is újraértékelte. Így azt a szakmai diskurzusban már többször is emlegetett, datálatlan Hollósy-levellet is, amelyet az 1997-es nagybányai levelezéskötet szerkesztői az 1897-es évhez illesztettek be.⁹ Itt egy évvel korábbi, 1896-os évszámmal szerepel. Ez a tény nem közömbös a nagybányai kolóniaalapítás és a későbbi Réti-féle Nagybánya-interpretáció szempontjából sem. Amennyiben tehát elfogadjuk, hogy ez a levél valóban az 1896-os, tehát az első nyári tartózkodást megelőző időszakból származik, akkor bizonyos, hogy Hollósynak az volt az intenciója, hogy a szervezésben leginkább élen járó két nagybányai tanítványa olyan művészeket is szervezzen be, akik már idősebbek, sőt jól cseng a nevük az országos művészeti közegekben. Azaz a Réti-féle elbeszélésben szereplő szervezőmunka sokkal jobban kiterjedt, mint azt ott utólag ábrázolja, és nemcsak az volt a szándéka Hollósynak, hogy müncheni iskoláját és ottani tanítványait lehozza a nyári időszakra, hanem minél több nagyobb hazai nevet is „levadásszon” és hazacsábítson, akár külföldről is. Így például az e sorok írójának kutatási területébe tartozó Tornyai Jánost, aki 1896-ban – tehát a levél Sümei által feltételezett megírásának időpontjában – még ténylegesen Párizsban tartózkodott. Ez az 1897-es esztendőre, illetve annak tavaszára már nem igaz. Ez az apróbb tény is – már amennyiben Hollósyék értesülései naprakészek voltak – azt igazolja, hogy az 1896-os datálás a helyénvaló. (Zárójelben jegyzem meg, hogy Thorma és Tornyai János még évekkor korábban a Mintarajziskolában, Székely Bertalan osztályában ismerkedhettek meg.)

7 Alexander Culcer: *Emil Isac és Thorma János levelezése*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, II. évf. 1958. 1–4. sz. 228.

8 Réti István levele Thorma Jánosnak, Budapest, 1935. szeptember 20. MTA BTK MI Adattár, MKCs-C-I-83/13. Közölve jelen kötetünk 384. sz.

9 Lásd 1. sz. lábjegyzet, 33–34.

A kötetben természetesen helyet kapott az az 1907 júniusában ugyancsak Réti Istvánnak írott, többször idézett levél is, amelyben Thorma már-már habitusát is meghazudtolva lelkesedett a nem sokkal korábban a Nemzeti Szalonban látott francia „neoimpreszionista” „Gauguin-Cézanne” kiállításért. *„Végtelen naivitást, igazi művészi érzést foglalnak egybe ezek a művek, menten minden manírtól és iskolai felfogástól. Talán kicsit emlékeztetnek a pompeji és egyiptomi festményekre, mégis akkora eredetiség, erő van bennük, hogy bátran állíthatjuk a legjobb primitívek művei mellé is művészi kvalitás tekintetében. (...) Gyönyörködhet anélkül, hogy keresnéd a tudást és az igazságot.”*¹⁰ Különleges, de igaz, hogy Thorma, akit Réti mellett mindig is a konzervatívabb felfogású nagybányaiak között tartottak számon, akkor ilyen lelkesen tudott megnyilatkozni a francia festő művei láttán. Mint Ferenczy Károly egy leveléből tudjuk, még azt is felvetette, hogy a Párizsban élő Czóbel Bélát is haza kellene hívní a nagybányai festőiskola tanárának, hogy az akkor fauve-os festő hírében álló magyar ezeket az „új tanokat” szervezett keretek között is elhozza a máramarosi vidékre. Az ötlet és terv nem valósult meg, a festőiskola alapítói közül inkább Iványi Grünwald Béla lépett tovább, festészetében felhasználva az új elveket. Végül ő volt az, aki a bányavárosból kiszakadva az újonnan létrehozott kecskeméti kolónia vezetésére vállalkozott.

Úgy hiszem, hogy egy ilyen forráskiadásnak és feltárásnak, mint amilyen a Thorma-kötet is, azért van értelme, mert mélységében teszi láthatóvá azokat a távolabbi szemlélő elől elrejtett utakat és lehetőségeket, amelyek egykoron választási lehetőségként történetünk szereplői előtt feltárultak. Ezek a közreadott szövegek is mutatják, hogy Thorma milyen sok esetben dönthetett volna másként, milyen művészeti irányzatok környékeztek meg, mikor hagyhatta volna el a várost, vagy zárkózhatott volna el az iskola további vezetésétől. Ezek ismerete erőteljesen árnyalja egységes és következetesen végigvitt életművét és életútját, miközben látjuk azt is, hogy ténylegesen milyen lehetőségei voltak.

A kötet végén érkezünk el a már említett névmutatóhoz. Ha megnézzük és áttekintjük, jól láthatjuk, hogy a levelezésben ki rendelkezik a legtöbb oldalszámmal, azaz említéssel. Anélkül, hogy komoly elszámolást végeznénk, látható, hogy a fennmaradt és feldolgozott korrespondencia alapján messze Réti István és Ferenczy Károly szerepel a legtöbb említéssel. A harmadik helyre a hozzá idősebb életkorában csatlakozó felesége, Kiss Margit kerülhetne. Majd következhetnek utánuk a sorban – most nem említési számban, hanem névsorrendben – Börtsök Samu, Csók István, Hollósy Simon, Iványi Grünwald Béla, Krizsán János, Makray Mihály, Mikola András, Petrovics Elek és Ziffer Sándor. A modern hálózatkutatás eredményeinek felhasználásával már könnyedén lehetne kapcsolati hálókat felrajzolni mindazokról, akiket Thorma áttételesen is említ írásaiban. Ha ugyanezt a listát felvázoljuk Ferenczy Károly levelezése kapcsán, akkor ott a következő neveket találjuk a legtöbb említéssel: Andreevits Melanie, Csók István, Ernst Lajos, Iványi Grünwald Béla, Hollósy Simon, Horthy Béla, Jánossy Béla, K. Lippich Elek, Lyka Károly, Majovszky Pál, Petrovics Elek, Szinyei Merse Pál, természetesen Réti és Thorma mellett. Rögtön hozzátehetjük, hogy itt a dobogó legfelső öt fokát öt családtag a testvér, Ferenc, a feleség, Fialka Olga és a három művészgyermek, Valér, Noémi és Béni foglalja el. A különbség világos és szembetűnő, a fővárosban élő, és csak nyáron Nagybányára látogató Ferenczy és a ténylegesen Nagybányán élő és lakó Thorma között. Elterést okoz Ferenczy fővárosi főiskolai tanársága, a Nemzeti Szalonban vállalt szerepe, és persze három gyermeke, családja. A levelezés esetleges nagyobb arányú pusztulása, elkallódása mellett meghatározó adottságként kell figyelembe vennünk Ferenczy esetében a rövidebb életutat is. Thormának két évtizeddel hosszabb élet adatott. Ferenczy 1917-es halála miatt ő már lényegében a Börtsök–Krizsán–Ziffer generációval nem volt levelezési, „csak” tanár-tanítványi kapcsolatban. Feltűnő még Ferenczy Károly listáján a több műgyűjtőnek, a minisztériumi osztályvezetőnek, K. Lippich Eleknek és a Szépművészeti Múzeum igazgatójának, Petrovics Eleknek a neve is. Ha ezt interpretálni akarjuk, akkor persze rögtön Ferenczy azon szerepére kell gondolnunk, amely mintegy közvetítői szerep volt a főváros és Nagybánya között. Talán az a megállapítás is megköszönhető, hogy Réti 1912-es Budapestre kerüléséig nagyrészt monopolizálta is azt. Azt viszont szinte biztosan kijelenthetjük, hogy Réti és Thorma számára Ferenczy jelentette az elsődleges fővárosi kapcsolatot.

Ha nem a legtöbb említéssel rendelkező neveket nézzük, akkor is egy különös eltérésre bukkanhatunk, amely a saját környezetből való tágabb kitekintésre vonatkozik. Ferenczy Károly sokkal

¹⁰ Thorma János levele Réti Istvánnak, Nagybánya, 1907. június 14. MNG Adattár 7592/1955.

többet utazott, mint Réti vagy Thorma, így leveleiben is sokkal több helyszín, külföldi művész, egy-egy művészeti élmény lenyomata bukkan fel. Thorma horizontja ebben a tekintetben sokkal szűkebb, de erőteljesebben nagybányai. Ebből a szempontból is érdemes végiggondolni azt a különös tény, hogy Thorma számára az 1907-es budapesti modern francia kiállítás milyen relevatív élmény volt, míg a Nyugat-Európában többször megforduló Ferenczy milyen távolságtartónak bizonyult korának új törekvéseivel szemben.

A Thorma-levelezéskötet utolsó részét képjegyzék zárja, amely dokumentumokat és családi fotókat is felvonultat, majd az utolsó színes oldalakon több jelentős, ritkábban reprodukált művet is felvonultat. Így a *Békesség veletek* 1897-es nagyméretű, a rembrandti fénykezelés ismeretéről tanúskodó, a Magyar Nemzeti Galériában őrzött kompozícióját, vagy az egykor a nagybányai ipart felvirágoztató és a Phoenix-műveket birtokló Weiser család portréit. A Magyar Nemzeti Galériában megvalósult és előtte már több helyszínen bemutatott, monografikus igényű Thorma-kiállításához kiadott katalógusból¹¹ kimaradt képek közlése hasznosnak bizonyult, mert ki tudja, hogy a köz-eljövőben mikor lesz lehetőség újra hasonló igényű kiállításokat rendezni, és katalógusokat, forráskiadványokat publikálni. Ehhez természetesen kellene majd olyan önzetlen és kultúr pártoló támogatók is, mint akik a kötet utolsó lapján fel vannak sorolva.

Összegezve tehát elmondhatjuk – mint azt már korábban is hangsúlyoztuk –, a Sümegi György munkáját dicsérő kötet a Nagybányával és a nagybányai művésztelep történetével foglalkozó művészettörténészek számára megkerülhetetlen, forrásértékű mű lesz.

(Sümegi György: *Kiskunhalastól Nagybányáig. Thorma János levelezéséből*. Szerk.: Sümegi György – Szakál Aurél. Kiskunhalas, Thorma János Múzeum – Halasi Múzeum Alapítvány, 2012.)

11 Thorma János (1870–1937) nemzetközi vándorkiállítás. Kiáll. kat. Szerk. Szakál Aurél. Kiskunhalas, Thorma János Múzeum, 2012.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000
NYOMDA KFT KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenítését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.